

ԻՐԱՍՏԱՍԻՐԱՆՆԵՐ

ԶԱՐԻ ԵՒ ԲԱՐԻՒՍՈՒԳԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

2. — ԱՆԿՈՒՄԸ:

ԲԱՐԻՒՍ ԵՒ ԶԱՐԻ ԾԱԳՈՒՄԸ

Քրիստոսն էությունը Անկուսմի և Եղեմի պատմությունը որդեգրած է. խորհուրդներ, որոնք Քրիստոսն էությունն հրաժարած են և բարոյագիտությունն կրօնական հիմք վերադարձնելու, կը հերքեն այդ պատմությունը: Սակայն բարոյագիտությունն հարցը չենք կրնար նայելով բանաձևել մինչև այն ատեն՝ որ չընդունինք թէ բարիի և չարի միջև զատորոշումը ժամանակի տարածքին սկիզբը մը ունեցած է, և թէ անոր նախընթաց գոյությունն վիճակ մը եղած է բարիի և չարի «անդին» կամ «առաջ քան» բարին և չարը: «Բարի» և «չար» տառնշտակից են և կրնանք ըսել թէ բարին և չարը գոյ կ'ըլլան միևնույն ատեն և միասին ալ կ'անհատանան: Ասիկա բարոյագիտությունն հիմնական տարաբանությունն է: Դրախառն գոյությունն վիճակն է ուր արժեքներով կամ զատորոշում չկայ: Կարելի է ըսել թէ աշխարհ բարիի և չարի միջև տարբերությունն սկզբնական բացակայությունն է մը կ'անցնի զէպի անոնց միջև սուր զատորոշում մը, և ապա, այդ փորձառությունն հարստացած, կը յանգի այդ երկուքը այլևս չզանազանելու վիճակին:

Կորուսեալ դրախտի մը, Ոսկե Դարում մը յիշատակը շատ խորունկ է մարդուն մէջ. այս յիշատակին հետ կայ նաև յանցանքի և մեղքի զգացումը ու Երկնքի Արքայությունը վերաշահելու երազը, որ յաճախ չբացատրելի (utopia) մը կամ երկրային դրախտի մը կերպարանքը կ'առնէ: Աստուծոյ Թագաւորութիւնը մեր մտածումին կը ներկայանայ որպէս «բարի» և չարին անդին»: Այս մեղաւոր աշխարհին մէջ իրագործուող բարին միշտ հիմնուած է չարին զատորոշումի և անջատումի վրայ: Չենք կրնար բարոյագիտականորէն մտածել Աստուծոյ Թագաւորութեան մասին. ան զատորոշման միջև

կողմը կը գտնուի: Անկուսմն է որ մեզ բարոյագիտութեամբ ըրած է. Դէմ յանդիման կու գանք խոր առեղծուածի մը. — Մարդ ինչպէ՞ս կրնար հրաժարիլ դրախտէն, զոր այնքան կարօտով կը վերջիշէ մեր աշխարհ — անհունութեան մէջ: Ինչպէ՞ս կըրնար հեռանալ անկէ: Երանելի կեանք մը կը թուի մեզի դրախտը, ուր տիեզերքը մարդուն մէջ էր, և մարդը՝ Աստուծոյ: Մարդուն դրախտէն արտաքսումը կը նշանակէ թէ մարդ Աստուծոյ հեռացաւ, և տիեզերքը՝ մարդէն: Դրախտը երանութեան կեանք մըն էր, սակայն լիութիւնն էր կեանքի. բոլոր կարելիութիւնները իրականացած էին հան: Դրախտին մէջ ամէն բան չյայտնուեցաւ մարդուն, և անգիտութիւնը այդտեղի կեանքին վիճակն էր: Անգիտակիցի թագաւորութիւնն էր ան: Մարդուն ազատութիւնը չէր պարզուած տակաւին, ինքզինք չէր արտայայտած կամ ստեղծագործութեան մէջ մաս չէր առած: Երբ աշխարհը ստեղծուեցաւ, անգոյութիւնն էր խոշ meonic ազատութիւնը առժամաբար պահուեցաւ, սակայն կարելի չէր զայն ոչնչացնել: Եղեմական կեանքի և նիթանդին մէջ միտք ան և սահմանուած էր ինքզինք յայտնաբերելու: Մարդ մէկդի ձգեց Եղեմի երանութիւնն ու ամբողջութիւնը և ընտրեց տիեզերական կեանքի ցաւն ու ողբերգութիւնը, որպէսզի խաղաղկէր իր ճակատագրին ամենաներքին խորքերը: Այս գիտակցութեան ծնունդն էր, իր ցաւով բաժանութեան հետ: Դրախտի ներդաշնակութիւնն և Աստուծոյ հետ ունեցած միութեանն էր բաժնուելով, մարդը սկսաւ զատորոշումներ և արժեքներ ընել, գիտութեան ծառի պտուղները համեմատեց և ինքզինք բարիի և չարի այս կողմը գտաւ: Գիտութեան ծառի պտուղներուն գաւն և մահացու ըլլալուն ազդարարութիւնն էր արգելքը: Գիտութիւնը ազատութեանն, անբանաւորին (irrational) մութ խորքերէն ծնաւ: Մարդ մահը և զատորոշման դառնութիւնը նախընտրեց անգիտութեան երանական և անմեղ կեանքէն: Ան կրնար սնանիլ կեանքի ծառին պտուղներով և յաւիտեան ապրիլ անգիտակից, բուսական երանութեան կեանքը: Դրախտի

անմեղ կեանքին մէջ, ուր մարդ կեանքի ծառով սնանեցաւ և գիտութեան ծառէն հեռու կեցաւ, Արարիչի և արարածի յարաբերութիւնը սամամափակուած էր Աստուծոյ՝ սրպէս շօր կերպարանքով: Սուրբ Երրորդութիւնը չյայտնուեցաւ դրախտին մէջ, և Որդին ինքզինք չյայտնարեց սրպէս անհուն սէր և զոհողութիւն: Աստուած պարզապէս սեւեականութիւն տուող և կազդուրող ուժ մըն էր: Եղեմի Պարտէզին պատմութիւնը կարծէք կ'ուզէ հասկնել թէ միայն Հայր Աստուածը ներկայ էր, կամ, իրապէս, ո՛չ իսկ Հայր Աստուածը, որովհետեւ առանց Որդիի Հայր չի կրնար ըլլալ, այլ՝ Աստուած իբր ստեղծագործ ուժ: Քրիստոնէական գիտակցութեան արարանութիւնը այն է որ Քրիստոս չէր կրնար դրախտի կեանքին մէջ երեցած ըլլալ: Ընդէ է որ կարելի է ըսել թէ Բանն Աստուած ներկայ էր հոն, սակայն Բանը մարդուն նման մարմնաւորուած չէր և սիրոյ զոհարարութիւնը չէր կատարած: Եղեմի կեանքը Հին կառկարանի ստորագութիւններուն համաձայն ապրուեցաւ ամբողջութեամբ, և Երկնային Երա-Միութիւնը չբացայայտեց: Եթէ մարդ դրախտային անմեղութեան և անգիտակցութեան կրաւորական վիճակին մէջ, այսինքն եթէ երկնայնորէն բնական կեանքի աստիճանին վրայ մնացած ըլլար, պիտի չկարենար Քրիստոսը ճանչցած ըլլալ և աստուածացման հասնիլ:

Բարիի և չարի գիտութեան ծագումը երկու էապէս տարբեր երեսներ ունի, և ասիկա տարբերութեան մը կ'առաջնորդէ: Կարելի է բարիի և չարի գիտութիւնը մեկնաբանել սրպէս Անկում: Երբ գիտեմ բարին և չարը, երբ զատորոշումներ և արժեւորումներ կ'ընեմ՝ անմեղութիւնս և ամբողջութիւնս կը կորսնցնեմ, կը հեռանամ Աստուծմէ և դրախտէն կ'աքսորուիմ: Գիտութիւնը (knowledge) դրախտի կորուստն է: Մեղքը փորձն է բարին և չարը գիտնալու: Սակայն տարբեր մեկնաբանութիւն մը ևս կարելի է: Գիտութիւնը ինքնին մեղք չէ և Աստուծմէ հեռանալ չի նշանակեր: Գիտութիւնը լաւ է և գիտաւորութեան, կամքի գիւտ կը նշանակէ: Սակայն գիտութեան

ծառին պտուղը քաղել յայտարար նշան է կեանքի չար և անաստուած փորձառութեան մը, մարդուն կողմէ փորձ մըն է վերադառնալու անգոյութեան խաւարին, Աստուծոյ կանչին ստեղծարար պատասխան տալու մերժում մը և ընդգիծութիւն արարչագործութեան արարքին: Բայց այս արարքին կապուած գիտութիւնը մարդու իմաստութեան սկզբունքին յայտնարութեան է, աւելի բարձր գիտակցութեան մը և գոյութեան աւելի բարձր վիճակի անցում մը: Հաւասարապէս սխալ է և հակասական ըսել թէ բարիի և չարի գիտութիւնը բարի է կամ չար: Մեր եզրերը և զասակարգումները անկիրարկելի են անոր՝ որ գոյութեան վիճակէն անդին է և որմէ՝ ծագում առած են այդ եզրերն ու զասակարգումները:

Դրախտը բնութեան անգիտակից ամբողջութիւնն է, բնագոյներու աշխարհը: Հոն ենթակայի և նիւթի միջև բաժանում չկայ, մտածութիւն չկայ, գիտակցութեան և անգիտակիցի ընդհարում չկայ: Գիտակցութիւնը որ բաժանութիւն և ամբողջութեան կորուստ կ'ենթադրէ, Անկումի հետեանք կը թուի ըլլալ: Դէմ յանդիման կու գանք հիմնական հարցումի մը. — Գիտակցութիւնը մարդու անկեալ վիճակին յայտարար մէկ նշանն է: Երեւան եկած է որ գիտութեան ծառին պտուղները դառն են, և այս դառնութիւնը փոխանցուած է նոյնինքն գիտակցութեան ծնունդին: Գիտակցութիւնը կը ծնի ցաւի և տառապանքի մէջ: Գիտակցութիւնը ցաւն է, և անոր կորուստը մեղի կը թուի դադարումը ցաւին: Տոսթոյևսքի կ'ըսէ թէ տառապանքը միակ պատճառն է գիտակցութեան: Գիտակցութիւնը կապուած է ցաւալի բաժանման մը: Իր բնութեամբ իսկ ան ո՛չ մէկ տեղն կրնայ ընդգրկել մեր ամբողջ էութիւնը, որ կը պարունակէ ենթագիտակիցին և գերգիտակիցին մարգերը: Մեր անհունութեան, անկեալ աշխարհին մէջ, գիտակցութիւնը հարկադրուած է ցաւ և տառապանք ըլլալ: Այս է պատճառը որ մարդ այնքան մեծ փափաքով կ'ուզէ ինքզինք մոռնալ մտացնածութեան կամ գինովութեան մէջ, այս վերջինները ըլլան բարձրագոյն կամ ստո-

րին տեսակի Գիտակցութեան կողմէ կատարուած պատորոշումներ և արժեքներ միշտ ցաւ կը պատճառեն: Անկուսմէն ետք նախագայացական քառսի ուժերը սանձազերծուեցան, և մարդուն պատկերը պահել կարելի կ'ըլլար միմիայն կազմութեամբը յատկ և սահմանաւոր գիտակցութեան մը: Անգիտակիցը այլևս դրախտային չէր, անկէ ներս մութ պարապութիւն մը կազմուած էր և պէտքը կար գիտակցութեան՝ մարդը պաշտպանելու համար ներքեի անդունդէն: Բայց գիտակցութիւնը նա'և կը գոցէ մարդը գերգիտակիցէն, երկնային իրականութենէն և կ'արգիլէ Աստուծոյ մտածեսական (intuitive) խոկում մը: Եւ գերգիտակցութեան, վերի անդունդին հասնելու իր ճիգին մէջ, մարդը յաճախ կ'իյնայ անգիտակիցին, ներքեի անդունդին մէջ: Մեր մեղաւոր աշխարհին մէջ, գիտակցութիւն կը նշանակէ դրախտի կորուստ: Սակայն դրախտը ամբողջութեամբ կորսուած չէ: Անոր մտածութիւններն (reflections) ու յիշատակները տակաւին կը յամենան մեր մէջ: Բաժանութեան, ցաւի և տառապանքի ընդմէջէն մարդ կը բարձրանայ գիտակցութեան համար անհասանելի ամբողջականութեան, վերածնունդի, յԱստուած երանութեան: Չարի փորձառութեան ընդմէջէն ան կը հասնի բարձրագոյն բարիին: Հեկեկ կը խօսի «ապերջանիկ գիտակցութեան» մասին, որ բաժանում կ'ենթադրէ և որուն համար Աստուած վերանցական է. բայց ասիկա ճիշդ է նաև գիտակցութեան համար: Ապերջանիկ գիտակցութիւնը կարելի է յաղթահարել միայն գերգիտակցութեան շնորհիւ:

Հագիթի և կեանքի զարգացման երեք հանգրուաններ կան. — Սկզբնական դրախտային, նախա-գիտակից ամբողջութիւնը՝ որ մտածումի և ազատութեան փորձառութիւնը չունի. բաժանում, անդրադարձ, արժեքներ, ընտրութեան ազատութիւն. և, վերջապէս, գերգիտակից ամբողջութիւն և կատարելութիւն՝ որ կու գայ ազատութենէն, անդրադարձէն և արժեքումէն ետք: Այս հանգրուանները անշուշտ պէտք չէ հասկնալ ժամանակագրական կարգով միայն. անոնք կ'արտայայ-

տեն իսէալ յաջորդականութիւն մը: Տարական յազումը, բնական ուժը Ungrundն է, ազատութիւնը՝ որ առաջ է քան գիտակցութիւնը, արամարանութիւնը, բարութիւնը, ճշմարտութիւնը, արժեքները և ընտրութիւնը: Բարին և չարը յետոյ կը յառաջանան: Վերջնական կատարելութիւնն ու ամբողջութիւնը կը պարունակեն ապրուած բոլոր փորձառութիւնները — բարիի և չարի, բաժանումի և արժեւորման, ցաւի և տառապանքի փորձառութիւնները: Բարոյականութիւնը անխուսափելիօրէն կը զբաղի ցաւով:

Բարիի և չարի ծագումը արտայայտուած է առասպելով մը, և բարոյագիտութիւնը հարկադրուած է առասպելաբանական հիմ մը ունենալ: Թէ' սկզբնաւորութեան և թէ' վերջաւորութեան, բարոյագիտութիւնը կը հասնի տեղ մը՝ որ բարիէն և չարէն անդին է, — եղեմական կեանքը և Աստուծոյ Թագաւորութեան կեանքը, նախա-գիտակից և գերգիտակից վիճակը: Միայն «ապերջանիկ» գիտակցութիւնը, իր բաժանութեամբ, մտածութիւններով, ցաւով և տառապանքով բարիի ու չարի «այս կողմը» կը գտնուի: Եւ ամենէն դժուար հարցումը սա է թէ «բարի»ին բնոյթը ի՞նչ է նախքան բարիի և չարի միջև գաղափարական յառաջ գալը և անոր դադրելէն ալ յետոյ. «Բարի» կա՞յ դրախտին և Աստուծոյ Թագաւորութեան մէջ: Այս է բարոյագիտութեան բնագանցական էական հարցը, որ քիչ անգամ նկատի կ'առնուի:

Բարոյագիտութիւնը պէտք է ըլլայ ո՛չ թէ բարիի կանոններուն, այլ՝ բարիի և չարի տեսութիւնը (theory): Չարի հարցը բարոյագիտութեան համար այնքան կարեւոր է, որքան բարիի խնդիրը: Աւանդական աստուածային արդարութիւնը (theodicy) իրականին մէջ չի լուծեր չարի հարցը: Եթէ Սատանան ամբողջութեամբ ստորագաս է Աստուծոյ և երկնային Նախախնամութեան դործիքն է, եթէ Աստուած զայն կ'օգտագործէ իր բարի նպատակներուն համար, ուրեմն չարը իրականին մէջ գոյութիւն չունի: Ասիկա ամբողջութեամբ լուստես տեսութիւն մըն է: Չարը միայն մարդուն մէջ

գոյ է, սակայն ամբողջ տիեզերքին մէջ բացի բարիէն ոչինչ կայ: Չարը, բարիին նման, Աստուծոյ ձեռքին մէջ է և Անկէ կախում ունի: Բայց այս անխուսափելիորէն կ'առաջնորդէ այն եզրակացութեան՝ թէ բարիին իսկ համար չարը անհրաժեշտ է:

Մեր գիտակցութեան համար չարի հարցը տարաբանական է. թէև բանական աստուածաբանութիւնը չ'ընդունիր նման բան մը: Տարաբանութիւնը հետեւեալն է. — կամ չարը կախում ունի Աստուծմէ և անհրաժեշտ է բարիին իսկ համար, և կամ՝ ան կախում չունի Աստուծմէ և Աստուած անկարող է անոր առջև. ու այս պարագային՝ բարին գերազայն էաբանական սեփը չէ՛: Այս տարաբանութիւնը կը յառաջանայ անկէ, որ Անկուսմէն ծնունդ առած բարիի և չարի ստորագրութիւններ կ'առերենք Երկնային գոյութեան՝ որ բարիէն և չարէն անդին է: Ակզբնական մեղքի վարդապետութիւնը, որմէ կը սկսի բարոյագիտութիւնը, ընդհանրապէս իրեն վերագրուած նշանակութեանէն բոլորովին տարբեր իմաստ մը ունի: Անկուսմի պատմութիւնը չի նուաստացնէր մարդը, այլ՝ գոյն կը հանէ հրաշալի բարձունքներու: Անգիտակիցին արդի հոգեբանութիւնը, որ մարդուն մէջ կը գտնէ խաւարի սորսափելի ներքնաշխարհ մը, որ ցոյց կու տայ մարդկային ամենէն վսեմ ու բարձր վիճակներուն ստորին նկարագիրը, վըստահօրէն կը նուաստացնէ մարդը և գոյն ցնխի մէջ կը դնուի: Սակայն Անկուսմի վարդապետութիւնը տարբեր լոյս մը կը սփռէ մարդուն դէպի վեր բարձրանալ ձգտող ներքնաշխարհին, անոր ենթագիտակիցին մէջ գտնուող ոճրային բնազդներուն վրայ: Եթէ մարդ անկեալ արարած մըն է, և եթէ ան ինկաւ սկիզբէն իրեն յարակից ազատութեան պատճառաւ, առիկա ցոյց կու տայ թէ ան վեհ գոյութիւն մըն է, ազատ ոգի մը: Ակզբնական մեղքի գիտակցութիւնը թէ՛ կը խոնարհեցնէ և թէ՛ կը փռուաւորէ մարդը: Մարդ ինկաւ բարձրութեանէ մը և ան դարձեալ կրնայ բարձրանալ նոյն սեղը: Ակզբնական մեղքի գիտակցութեան մէջ ոչինչ կայ մարդը նուաստացնող, մինչ այդպէս

կ'ըլլայ՝ երբ հաւատանք թէ ան իր սկիզբը առած է ցնխէն և էապէս ոչնչութիւն մըն է: Անկուսմի պատմութիւնը մարդու մեծութեան պատմութիւնն է: Աստուածաբաններ հակամէտ են որպէս ժառանգական հիւանդութեան տեսակ մը նկատել սկզբնական մեղքը: Այսպէս ըմբռնուած՝ առիկա ո՛չ մէկ կապ ունի անհատական պատասխանատուութեան հետ:

Ճիշդ անոր համար որ սկզբնական մեղքը մեր հետ է և բարիի ու չարի դասակարգումներուն մէջ՝ միայն չարեկու, հակառակորդութեամբ աշխարհի մը վրայ կ'ապրինք, մեր մտածումը ծակծկուած է անլուծելի տարաբանութիւններով: Եթէ խորունկ և հաստատ կերպով մտածենք, պարտաւորուած ենք չարը նոյնացնել անգոյութեան հետ, և ընդունիլ անոր դրական նշանակութիւնը: Չարը վերագործ մըն է դէպի անգոյութիւն, աշխարհի մերժում մը, և միաժամանակ անիկա դրական նշանակութիւն ունի, որովհետեւ ինքզինքին որպէս հակազդեցութիւն՝ մէջտեղ կը բերէ բարիին ստեղծագործ գերագոյն զօրութիւնը: Չարի ազատութիւնը լաւ բան է, և առանց անոր կարելի չէր ունենալ բարիի ազատութիւնը, այսինքն նոյնինքն բարին գոյութիւն չէր ունենար: Չարին հաւանականութիւնը պայման ու վիճակ է բարիին: Չարի բռնի ճնշում մը կամ ոչնչացում մը մեծ չարիք պիտի ըլլար: Եւ բարին դիւրաւ չարի կը վերածուի: Աստուծոյ կողմէ չարին թոյլատրումը տարաբանութիւն մըն է, որուն վրայ մարդիկ բաւարար չափով կանգ չեն առած: Աստուած կը հանդուրժէ չարը, կ'արտօնէ գոյն՝ ազատութեան բարիքին համար: Չարին թոյլատրումը մաս կը կազմէ Աստուծոյ նախախնամական ծրագրին:

Տարաբանօրէն կարելի է ըսել թէ հոգիին զարգացումը կապուած է մեղքին, եղեմական անմեղութեան կորուստին, և միաժամանակ կը նախենթադրէ մեղքին դէմ հերոսական պայքար մը: Kierkegaard կ'ըսէ թէ վախը, զոր շատ կարեւոր կրօնական բնութեան (phenomenon) մը կը նկատէ, կապուած է հոգիի զարթոնման: Որքան քիչ հոգի և կեանք, այնքան քիչ

ալ տառապանք: Սակայն վախը արդիւնք է Անկուսմին: Որքան տառն որ մեղք կայ, պէտք է որ վախ ըլլայ — վախ՝ Աստուծոյ հանդէպ, վախ՝ Անոր դատաստանէն: Եւ սակայն վախը պէտք է յաղթահարուի, որովհետեւ կատարեալ սէրը կը վանէ և դուրս կը նետէ վախը: Ոգիին, գիտակցութեան, արժեքաման և զատորոշման ծնունդը մեզմէ ներս կ'առթեն չարամարանուած և անհիմն վախ մը — վախ հանդէպ երկնային կեանքի խորհուրդին, այն՝ կեանքին՝ որմէ մարդ դատուած է և կսրսուած: Դրախտէն արտաքսուած սարսափ կը պատճառէ, որ կրնայ աւելնալ մարդու հոգեկան աճումին զուգընթաց: Յունական հիթանոսութեան աշխարհը Դրախտ մը չէր, ինչպէս ոմանք կը փորձեն ներկայացնել: Հոն անհաւատալի վախ և սարսափ կար, որ ոչ մէկ անգամ յաղթահարուած էր: Այդ սարսափէն խոյս տալու համար մարդ կը շիջուցանէր գիտակցութիւնը և կը վերադառնար անգիտակիցին: Բայց ասիկա կորուսեալ դրախտը վերադառնալու միջոցը չէ: Չարի և բարիի գիտութիւնը թունաւորած է մարդը: Ան չի կրնար դրախտ հասնիլ, որ կ'իյնայ բարիի և չարի ցաւալի զատորոշումէն և անոր կապուած տառապանքէն անդին: Մարդուն վախը Աստուծմէ՝ վախն է ինքզինքէն, իր սեփական բնութեան մէջ գտնուող անգոյութեան անդունդէն:

Գլխաւոր հարցը ո՛չ թէ չարին իրական գոյութիւնն է, այլ՝ չարին առջև բարին արդարացնելու դժուարութիւնը: Բարին և բարութիւնը չեն օգներ չարը բիւրեղացնելու և յաւերժացնելու: Ծակատազրական հարցը սա է թէ բարին իսկապէս բարի՞ է. սակայն նման հարցի մը բանաձևման եղանակն իսկ տարաբանական է: Քրիստոնէական ուսուցման բացարձակ ինքնատպութիւնը ամէն բանէ առաջ կը կոչանայ անոր մէջ, որ Քրիստոնէութեան համար արեւը կը ծագի հաւասարապէս բարիին և՛ չարին վրայ, որ առաջինը պիտի ըլլայ վերջին, և վերջինը՝ առաջին, և որ իրաւունքի ու արդարութեան օրէնքը անհրաժեշտօրէն չի փրկեր. այսպէս, բարին խնդրական կը դառնայ: Քրիստոնէական մտածումը խորապէս չա-

հաղրդուած է Աստուծոյ և ազատութեան, Աստուծոյ և բարութեան, ազատութեան և արժէքի միջև եղած յարաբերութեամբ: Աստուած սահմանափակուած է բարոյական բարիով և ստորագոյծ է անոր. յարաբերաբար անոր ինք ազա՞տ է. Աստուած բարին կը կամենա՞յ, կամ՝ բարին ա՞յն է ինչ որ Աստուած կը կամենայ: Իրականութեան մէջ նման հարցում մը կարելի չէ ընել. նոյնքան սխալ է ըսել թէ Աստուած պարտաւոր է բարին կամենալ, և թէ բարին ա՞յն է՝ ինչ որ Աստուած կը կամենայ: Բարիի և չարի միջև զատորոշման ա՞յս կողմէն չենք կրնար դատել զԱստուած: Եթէ աստուածային արդարութիւնը կը դառնէ զԱստուած Անկուսմէն ետք գոյութիւն առած բարիին տեսակէտով, այն տառն սխալ ճամբու վրայ է: Աստուածային արդարութիւնը պէտք է ջանայ արդարացնել ու ջատագովել զԱստուած՝ բարիի և չարի միջև զատորոշման ծագումին բացատրութիւն և պատճառ տալով:

Բացայայտ է որ Աստուած «բարիէն և չարէն անդին» է, որովհետեւ անոր «այս կողմը» կը գտնուի ոչ թէ ինք, այլ՝ մեր անկեալ աշխարհը: Աստուած վեր է բարիէն: Իր մէջ չի կրնար ըլլալ որեւէ չար որ զատորոշման այս կողմը գտնուի: Երբ կը հարցնենք թէ Աստուած ազա՞տ է չարը կամենալու, իր առնչութեամբ գործածած կ'ըլլանք մեր անկեալ աշխարհին վերաբերող ստորոգութիւններ: Որոշապէս, Աստուած ամփոփուած չէ՝ բարոյական բարիով և անկէ կախում չունի: Ան Բարին է, որպէս բացարձակ զօրութիւն: Սակայն անմիջապէս պէտք է աւելցնենք թէ Ան վեր է բարիէն, որովհետեւ Բարիի ստորագութիւնը կիրարկելի չէ իր պարագային: Անկարելի է դառնել զԱստուած, որովհետեւ ինք է աղբիւրը բոլոր այն արժէքներուն՝ որոնց վկայութեամբ է որ կը դատենք: Աստուած ինքզինք կը յայտնէ մեզի որպէս աղբիւր արժէքներու, որպէս անհուն սէր:

Ազատութեան և արժէքներու միջև յարաբերութեան հարցը աւելի յոգնեցուցիչ է: Կարելի է ըսել թէ մարդը իր ազատութեան մէջ գէ՞մ յանդիման կու գայ

իտեալ կանոններու և արժէքներու, զորս պէտք է գործնականօրէն ըմբռնէ և իրագործէ։ Ասիկա չկարենալ ընելը չարիք մըն է։ Այս սովորական տեսակէան է։ Մարդը ազատ է Աստուծոյ կողմէ յաւիտենապէս զետեղուած ընդունիլ իրմէ վեր գտնուող բարին կամ արժէքները՝ որոնք օրինաչափական իտեալ աշխարհ մը կը կազմեն։ Բայց ան ազատ չէ ստեղծելու բարին, արժէքներ առաջ բերելու։ Ազատ կամքի սկադեմական ըմբռնումը կը յանդիճի չոր առարկայի, թէ՛ մարդը կրնայ և պէ՛տք է իրագործէ բարութեան օրէնքը, և եթէ չի յաջողիր ասոր մէջ՝ այդ իր յանցանքն է, որուն համար ալ կը պատժուի։ Բարիի և չարի միջև այս ընտրութիւնը իր վրայ կը ճնշուի դուրսէն, կամքի ազատութիւնը ո՛չ թէ ստեղծագործութեան, այլ՝ պատասխանատուութեան և հաւանական պատիժի աղբիւր մըն է։ Այս էապէս օրինաչափական յղացքը մասնաւորաբար կազմուած է օրինական նպատակներու համար։ Այսուամենայնիւ իրաւ ազատութիւնը կը բաղկանայ ոչ թէ օրէնքը իրագործելէն, այլ՝ նոր ստեղծութիւններ և արժէքներ ստեղծելէն։ Որպէս ազատ գոյութիւն, մարդ ոչ միայն պարզ ծառայ մըն է բարոյական օրէնքին, բայց նաև ստեղծողը նոր արժէքներու։ Մարդը կոչուած է ստեղծելու բարին, ոչ թէ միայն դայն իրագործելու։ Ստեղծագործ ազատութիւնը ծնունդ կու տայ արժէքներու։ Արժէքներու աշխարհը մարդէն և ազատութիւնէն վերգտնուող առանց փոփոխութեան իտեալ վայր մը չէ։ ան միշտ ենթակայ է փոփոխութեան և կը ստեղծուի նորէն։ Մարդը ազատ է բարոյական արժէքներու առնչութեամբ ո՛չ պարզապէս այն իմաստով որ ազատ է զանոնք իրագործելու կամ այդ չընելու։ Նոյն ձևով, Աստուծոյ առնչութեամբ, մարդը ազատ է ո՛չ պարզապէս այն իմաստով որ կրնայ դառնալ դէպի Աստուած կամ հեռանալ Անկէ, իրագործել Անոր կամքը կամ այդ չընել։ Մարդը ազատ է այն իմաստով որ կարող է Աստուծոյ հետ գործակցիլ, ստեղծել բարին և նոր արժէքներ առաջ բերել։

Հետևաբար կարիքը կայ բարոյագիտութեան դրութեան (system) մը, որ բա-

րոյական կեանքը բացատրէ որպէս ստեղծարար գործունէութիւն։ Չկան գերմարդկային կամ անմարդկային անփոփոխ և յաւիտենական իտեալ արժէքներ։ Ստեղծագործ պարզեաներ և արժէքներ գործնական (dynamic) են և անոնց միջոցաւ աշխարհի արարչագործութիւնը կը շարունակուի։ Քրիստոնէութեան մէջ իր արմատները ունեցող նոր բարոյագիտութիւնը իտեալ օրինակներու և կանոններու (norms) յղացքէն անդի՛ն պէտք է անցնի։ Պատասխանութիւնը չի կրնար ըլլալ ստեղծագործ բարոյականութեան հիմը։ Վախճանաբանական (teleological) տեսակէտը ևս պէտք է գեր-անցուի։ Հիմնական հարցը որոշելն է ո՛չ թէ նպատակը (ըլլայ այդ ներքին կամ դուրսէն մեղի պարտադրուած), որուն պէտք է ստորակարգուի և ծառայէ մեր բարոյական կեանքը, այլ՝ ռահմանել աղբիւրը ստեղծագործ կենսութեան, որ կ'իրագործուի մեր կեանքին մէջ։ Վախճանաբանական տեսակէտը մարդը՝ որպէս ստեղծագործ գոյութիւն գերութեան կը դատապարտէ։ Բարոյագիտութիւնը մեր առջև կը դնէ կեանքի երկու յղացքներ։ առաջինը տեսականութիւն է ժամանակի մէջ, «գէշ անսահմանութիւն», անվերջ տենչանք և չորհարանք, միւսը՝ յաւիտենականութիւն, երկնային անեղբուրութիւն, յաղթանակ ժամանակին վրայ։ Սխալ է երեւակայելը թէ ստեղծարարութիւնը կ'առաջնորդէ գէշ անսահմանութեան։ Ստեղծարար գործունէութիւնը մեղ կրնայ տանիլ յաւիտենականութեան, և յաւիտենականութիւնը կրնայ ըլլալ ստեղծարար և գործնական։

ՆԻՔՈԼԱ ՊԵՏԻԱԷՎ

«Մ-ԴԻՆՆԻ ԱՎԴԻՆԵՐ», ԳԵՒԻ Բ.

Թրգմ. ՆՈՒԱՐԴ ԵԱՂԵԱՆ

(Վերջ՝ 3)

